

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА ТИПИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ САМОВИРАЖЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ХУДОЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

CRITERIA, INDICATORS AND TYPES OF DEVELOPMENT OF FUTURE EDUCATORS' CULTURE OF SELF-EXPRESSION IN ARTISTIC ACTIVITY

Стаття присвячена експериментальному дослідженню розвитку культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в художній діяльності, оскільки основним завданням ЗВО, відповідно до нормативних документів, є впровадження особистісно орієнтованої моделі освіти на відміну від авторитарної. У цьому контексті створення сприятливих умов для розвитку індивідуальності студентської молоді, формування здатності до культурного самовираження має особливе значення. Найважливішою цінністю європейської культури, як зазначають фахівці, є самостійність, свідоме ставлення до життя й індивідуальність особистості.

Саме завдяки вищій освіті майбутні педагоги модернізують світогляд, систему ціннісного ставлення до світу та себе, формують особистий спосіб життя, компетентну поведінку, відповідний рівень культури, здатність виражати своє «Я» гармонійно, у соціально прийнятний спосіб. На основі аналізу праць науковців можна стверджувати, що культура самовираження, що виявляється в самоорганізованій діяльності майбутнього вчителя, є основним елементом індивідуальної культури, а її головні характеристики:

– незалежний від зовнішніх впливів предмет вираження;

– здатність самостійно організувати, виконувати, контролювати, регулювати та коригувати свою поведінку, проявляти свої індивідуальні особливості, прагнення, переваги, що не суперечать нормам культури. Культура самовираження майбутнього вихователя закладів дошкільної освіти проявляється в: особливостях (відмінні від інших властивості); методах (систематизовані сукупності дій, спрямовані на досягнення мети); результатах (проміжні та кінцеві продукти) самоорганізованої діяльності.

Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблеми дозволив констатувати значну роль становлення культури самовираження у формуванні майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та визначити теоретико-методичну основу розвитку досліджуваного явища. Зазначається також, що концепція дослідження забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та методичного аспектів.

Ключові слова: особистісно орієнтована освіта, критерії, культура самовираження, майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, художня діяльність, організаційно-педагогічні умови, чинники розвитку культури самовираження.

The article goes about experimental research in the sphere of future educators' (preschool educational establishments) artistic activity and development of culture of self-expression, as the primary task of higher education institutions in the pedagogical profile, in accordance with the normative documents, is the introduction of a personally oriented model of education in contrast to the authoritarian one.

In this context, the creation of favorable conditions for the development of the individuality of student youth, the formation of the ability to cultural expression, is of particular importance, since the most important value of European culture, as noted by experts, is independence, a conscious attitude to life and individual peculiarity of the personality.

It is through higher education that future educators are modernizing the worldview, the system of value attitudes toward the world and themselves, forming a personal way of life, competent behavior, an appropriate level of culture, the ability to express their "Self" in a socially acceptable and harmonious way. On the basis of the analysis of the specialists' works it can be noted that the culture of self-expression, which manifests itself in the self-organized activity of the future teacher, is the fundamental element of the individual culture, and its main characteristics are: independent from external influences of the subject of expression; the ability to independently organize, execute, control, regulate and correct their behavior, present their individual characteristics, aspirations, advantages that do not contradict the norms of culture. The culture of self-expression of the future educator of pre-school establishments has a manifestation in the following: features (distinct from other people's properties); methods (systematized sets of actions aimed at achieving the goal); results (intermediate and final products) of self-organized activities.

The analysis of the psychological and pedagogical literature on this problem, made by us, allowed to state the significant role of the formation of the culture of self-expression in the formation of future educators of pre-school establishments and to determine the theoretical and methodological foundations of the development of the phenomenon under study.

It is also noted that the concept of research is ensured by the unity of methodological, theoretical and methodological aspects.

Key words: person-oriented education, criteria, culture of self-expression, future educators of pre-school establishments, artistic activity, organizational and pedagogical conditions, factors of development of culture of expression.

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-2-11>

Онищук І.А.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти
Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Інтеграція освіти нашої держави в міжнародний простір зумовила значуще реформування системи вищої школи. Сьогодні особлива увага при-

діляється професійній підготовці висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців у нових соціально-економічних умовах державної політики у сфері вищої освіти, зокрема підготовки майбут-

ніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО). У законах «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») зазначено, що одним із пріоритетних напрямів реформування вищої освіти, що визначатиме її ефективність, є створення нової системи методичного й інформаційного забезпечення вищої школи. Отже, майбутній педагог, зокрема вихователь ЗДО, повинен реалізувати себе через здобуття педагогічної освіти як фахівець, сформована професійно-культурна та високоосвічена особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти присвячено праці Л. Артемової, Г. Бєленької, А. Богуш, В. Бондаря, Н. Гавриш, Н. Гузій, І. Дичківської, Л. Зданевич, Е. Карпової, І. Коновальчука, О. Кононко, І. Княжева, Н. Лисенко, О. Лисенко, О. Листопада, В. Ляпунової, С. Нечай, Т. Поніманської, Л. Пісоцької, О. Семенова, Г. Сухорукової, Т. Танько й інших. Результати експериментально-дослідної діяльності вказаних фахівців були основоположними в розробленні концептуальних засад нашого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність значного інтересу до проблеми самореалізації особистості майбутнього фахівця дошкільної освіти в умовах реформування вищої освіти та відсутність фундаментальних досліджень вказаного напрямку зумовили необхідність організації експериментально-дослідницької діяльності.

Мета статті – уточнити структурні компоненти поняття «культура самовираження майбутніх вихователів у художній діяльності»; з'ясувати критерії та показники, визначити типи сформованості досліджуваного явища.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу праць із філософії, психології та педагогіки нами розроблено програму та методiku експериментального дослідження особливості розвитку в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти культури самовираження в художній діяльності [1; 2; 3; 4; 5].

Під час експерименту ми виходили з розуміння, що культура самовираження є особистісним феноменом, яким засвідчується здатність студента самостійно організувати свою художню діяльність, співвідносити соціальні вимоги зі своїми можливостями, досягати успіху у професійно-педагогічній діяльності, реалізувати в освітньому процесі свої здібності, виявляти самостійність і творчість, об'єктивно оцінювати якісно-кількісні характеристики кінцевого результату навчальної та науково-експериментальної роботи та вкладені в них особисті зусилля.

Мета полягала у виявленні особливостей культури самовираження студентської молоді в худож-

ній діяльності та визначенні критеріїв і показників досліджуваного явища.

Завдання експериментальної діяльності:

– визначити структурні компоненти досліджуваного явища;

– виокремити критерії, показники культури самовираження;

– охарактеризувати типи розвитку культури самовираження майбутніх вихователів ЗДО в художній діяльності.

Для вирішення вищевказаних завдань було розроблено методiku, що складалася з окремих дослідницьких процедур. Методика була комплексною за своїм характером і передбачала як колективні, так і індивідуальні форми роботи зі студентами.

Програма експерименту реалізовувалася в такі етапи:

– підготовчий;

– апробація та застосування методики для збору інформації про досліджуване явище;

– обробка й інтерпретація отриманих в експерименті емпіричних даних.

На першому, підготовчому етапі здійснювалися підбір, розроблення діагностичних методик для вивчення особливостей розвитку в досліджуваних культури самовираження та впливу на неї різних видів і форм організації художньої діяльності.

Ми базувалися на визначеному О. Кононко, О. Омельченко концептуальному підході до вивчення культури самовираження як особистісного феномену й інтегрованого за своєю структурою явища та запропонованих даним автором вимірників її розвитку. В організації експериментальної роботи враховувалася специфіка художньої (художньо-педагогічної) діяльності як інтегрованої форми організації продуктивної праці студентів. Ми виходили з розуміння, що для повноцінного особистісного самовираження майбутнім педагогам ЗДО необхідні як інструментальні, так і комунікативні та креативні уміння, позитивна «Я-концепція», оптимістичне світобачення, повага до надбань світової та національної культури [3; 4].

Під час визначення критеріїв та показників розвитку в майбутніх вихователів культури самовираження в художньо-педагогічній діяльності ми керувалися визначеним провідними фахівцями підходом, згідно з яким основними культурно-гуманістичними функціями освітнього процесу закладу вищої освіти є [1; 2; 3; 4; 5]:

1. Розвиток духовних сил, здібностей і умінь.

2. Забезпечення можливостей для особистісного і професійного зростання та самореалізації.

3. Створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності та розкриття потенційних сил.

Відправним у дослідженні взагалі, у розробленні критеріїв та показників досліджуваного явища слугувало розуміння вищої педагогічної освіти як засобу прищеплення культури, завдяки якій не лише уможливується їх гармонійна адаптація до плінних умов соціуму, але й розвивається власна суб'єктність, формується відчуття тісного зв'язку з реаліями сучасного життя, гармонійно розвиваються особистісні якості та професійні компетентності.

З метою вивчення особливостей прояву майбутніми вихователями ЗДО культури самовираження в художній (художньо-педагогічній) діяльності та з урахуванням викладених вище функцій освіти було розроблено **критерії та показники** розвитку вказаного особистісного феномену: *організаційно-конструктивний; аксіологічний; креативний; комунікативний.*

Кожний критерій оцінювався за наведеними показниками, а саме [4; 7]:

організаційно-конструктивний: здатність чітко визначати мету, зважено планувати свої дії та прогнозувати результати художньо-педагогічної діяльності та вчинків; уміння діяти упорядковано, відповідально, цілеспрямовано, наполегливо, зібрано, упевнено, послідовно; спроможність збалансовувати власний інтерес із соціальними вимогами; уміння доцільно організувати художньо-педагогічну діяльність, підбирати необхідні матеріали й інструменти, свідомо підпорядкувати свої дії поставленій меті, розумно розподіляти та використовувати час, відведений на роботу, самостійно контролювати, регулювати та корегувати власні дії та їхні результати, виявляти ретельність; в оцінці результату брати до уваги якісно-кількісні характеристики кінцевого продукту та вкладені в нього особисті зусилля;

– **аксіологічний:** ставлення до себе та людей як до вищої цінності; сформованість світоглядної позиції, переконань, переваг, індивідуальної ієрархії цінностей; вибіркове ставлення до моральних, педагогічних, естетичних цінностей; орієнтація в понятті «культура самовираження», у чеснотах і вадах (власних та близьких людей); усунення суперечностей між думками, почуттями, діями, вчинками; здатність співвідносити свої можливості, суб'єктивні потреби з обов'язками й обставинами; гуманістична спрямованість активності; осмислення, визнання, актуалізація та створення цінностей у художньо-педагогічній діяльності; уміння презентувати іншим свої можливості та досягнення; уміння ухвалювати відповідальні рішення, здійснювати самостійні вибори, обстоювати власну позицію, аргументувати її, чинити опір несправедливості;

креативний: наявність інтересу до нового, незвичного, складного, ризикованого; здатність відходити від шаблону, уникати відтворення гото-

вого зразка, виявляти творчу ініціативу, схильність до перетворювальної активності; уміння продукувати цікаві задуми та реалізовувати їх; знаходження у знайомому нового, у новому – знайомого; уміння варіювати зміст, засоби та прийоми виконання художнього завдання, урізноманітнювати матеріал та знаряддя, продукувати оригінальні ідеї, ухвалювати нестандартні рішення, виявляти самобутність у результатах освітньої та художньої діяльності; прагнення творчо самовиражатися та самореалізуватися у процесі й продуктах художньо-педагогічної діяльності;

комунікативний: відкритість контактам, довірливе ставлення до людей; впевнена поведінка в соціальному довір'ї; уміння виступати перед аудиторією; свідоме ставлення до критичних оцінок; здатність налагоджувати партнерську взаємодію, продуктивне ділове й особистісне спілкування, організувати та підтримувати ефективну роботу в команді; уміння домовлятися, узгоджувати свої плани та наміри, поступатися, визнавати свої помилки та досягнення інших, аргументувати й обстоювати доцільність своїх ініціатив і пропозицій; поєднувати особисті інтереси з колективними, уникати прояву егоцентризму й егоїзму; урегулювання конфліктів у мирний спосіб, готовність до компромісів; уміння ініціювати свою допомогу та підтримку; володіння вербальними й невербальними засобами налагодження взаємодії; відчуття задоволення від спілкування та спільної діяльності з колегами.

Наведений вище перелік критеріїв та показників досліджуваного явища дозволив одержати інформацію про характер самовираження майбутніх вихователів ЗДО в художній діяльності. Висока або низька стійкість прояву самовираження засвідчувала переважання ситуативного чи сталого інтересу до художньо-педагогічної діяльності, наявності чи відсутності тенденції до високого рівня самовираження. Усвідомленість мети та мотивів діяльності дозволяла робити висновки щодо активності та характеру внутрішніх спонук, здатності контролювати та коректувати поведінку й діяльність. Повнота представленості когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів засвідчувала їх збалансованість як особистісного феномену.

Когнітивний компонент засвідчував адекватність, глибину, складність, широту, систематизованість знань досліджуваними різними аспектами культури самовираження: її суті та важливості, характеру світоглядної позиції, впливу на систему цінностей та вибір професії, оцінки себе як особистості та фахівця, ставлення до молодшої особистості та художньо-педагогічної діяльності. **Когнітивний компонент** досліджувався за допомогою анкети та бесіди, які дозволили визначити особливості знань і уявлень студентів про досліджуване явище.

Якісно-кількісна характеристика типів культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в художній діяльності

Тип сформованості досліджуваного явища	Характеристика культури самовираження	Кількість досліджуваних (%)	
		ЕГ	КГ
Духовно орієнтований	Гармонійно поєднані організаційні, аксіологічні, креативні й комунікативні вміння та базові якості. <u>Збалансовані когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти.</u>	2,5	2
Особистісний	Розвинені організаційні, аксіологічні, креативні й комунікативні вміння та базові якості. <u>Когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти загалом збалансовані.</u>	10	12,5
Суб'єктний	Організаційні, аксіологічні, креативні й комунікативні вміння та базові якості розвинені недостатньо і нерівномірно. <u>Когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти незбалансовані.</u>	27,5	28
Базовий	Організаційні, аксіологічні, креативні й комунікативні вміння та базові якості розвинені недостатньо. <u>Когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти більш-менш збалансовані, проте їхня модальність середнього ґатунку, інтенсивність прояву невиразна, стабільність невисока.</u>	52,5	50,5
Деструктивний	Організаційні, аксіологічні, креативні й комунікативні вміння та базові якості особистості перебувають на зародковому рівні. Знання морально-духовних цінностей безсистемні та примітивні. <u>Ціннісні орієнтації пов'язані переважно з елементарними життєвими потребами й інтересами, світоглядна позиція не визначена.</u>	7,5	7

Емоційно-ціннісний компонент дозволяв визначити міру сформованості у студентів свідомого ставлення до вимог педагогів, до освітнього процесу, до художньої діяльності, до однокурсників, до власної здатності самовиражатися в художньо-педагогічній діяльності. Ним засвідчувався рівень розвитку в досліджуваних ціннісних орієнтацій, ставлення до художньо-педагогічної діяльності, до професії вихователя ЗДО, до самих себе як особистостей, до дітей дошкільного віку.

Для дослідження міри сформованості в майбутніх вихователів *емоційно-ціннісного* компонента використано проєктивну методику та метод незакінчених речень.

Поведінковий компонент характеризував ступінь розвитку в майбутніх педагогів ЗДО організованості, шанобливості, доброзичливості та креативності як базових якостей особистості. Ним засвідчувалася здатність студентської молоді виявляти самостійність у різних сферах життя, видах художньої діяльності та формах її організації; сформованість організаційних, аксіологічних, комунікативних і креативних умінь, навичок, досвіду.

Провідним методом визначення *поведінкового компонента* виступило спостереження за виконанням студентами, які брали участь в експериментально-дослідницькій діяльності. Це дозволило зафіксувати реальну поведінку.

З метою вивчення визначених вище структурних компонентів досліджуваного явища використано різні діагностичні методи, які були взаємопов'язані один з одним та надали у своїй сукупності цілісну інформацію щодо проявів культури самовира-

ження майбутніх педагогів як в освітньому процесі взагалі, так і у процесі художньої діяльності.

Для вирішення окреслених вище завдань застосовано комплексну методику, якою були охоплені всі учасники експерименту – досліджувані експериментальної та контрольної груп.

Зіставлення даних, отриманих завдяки всім використаним у процесі експерименту діагностичним методам, орієнтація на виділені в дослідженні критерії, показники та компоненти, урахування модальності та стабільності зафіксованих проявів дозволили розробити типологію культури самовираження майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в художній діяльності, а саме: духовно орієнтований; особистісний; суб'єктний; базовий; деструктивний.

Характеристику кожного типу культури самовираження майбутніх вихователів ЗДО в художній діяльності подано в таблиці 1.

Висновки. Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури з даної проблеми дозволив констатувати значну роль формування культури самовираження в розвитку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, визначити теоретико-методичну основу розвитку досліджуваного явища. Концепція дослідження забезпечується єдністю методологічного, теоретичного та методичного аспектів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бех І. Особистість у контексті орієнтирів розв'язального виховання. *Іноватика у вихованні*. 2015. Вип. 1. С. 7–13.
- Зязюн І. Проблема розвитку особистості в теорії мистецької освіти. *Мистецтво в розвитку осо-*

бистості : монографія / за ред. Н. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.

3. Кононко О. Культура самовираження майбутніх педагогів як особистісний феномен. *Психологія та педагогіка – необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні* : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів. 2017. С. 13–18.

4. Омельченко Е. Самовыражение и культура самовыражения педагогов и студентов педагогических вузов. *Теория и практика образования в современном мире* : материалы II Международной научной конференции, г. Санкт-Петербург, 2012. С. 11–14.

5. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. Бельська та ін. ; за заг. ред. І. Загарницької. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 310 с.